

EL PATRIMONI INDUSTRIAL DE SAGUNT: UN FACTOR POSSIBLE DE DESENVOLUAMENT TERRITORIAL

Pau Rausell Köster

Salvador Carrasco Arroyo

Unitat d'Investigació en Economia Aplicada a la Cultura

Departament d'Economia Aplicada

Universitat de València

Patrimoni, i revalorització. Unes consideracions des de l'economia.

En principi i des de l'anàlisi econòmica, el valor dels bens patrimonials convencionals depenen a) de la seua singularitat b) del valor dels atributs artístics atorgats a eixe bé patrimonial, c) del seu grau de conservació d) de la seua antiguitat. Tots quatre aspectes tenen a veure amb l'escassetat ja que estem parlant de bens irrepetibles, irreformables i per tant amb una oferta limitada. De tots aquests elements podríem dir que sols el grau de conservació i l'antiguitat resulten relativament objectivables. És raonable pensar que de dos pont romans, de les mateixes característiques artístiques tindrà més valor aquell que mostre millor estat de conservació. De la mateixa manera que dos palaus, amb la mateixa consideració artística resultarà més apreciat aquell del Segle XIV front al del Segle XIX. La incorporació del temps en el valor econòmic es tradueix en que quan més antic és un bé patrimonial més improbable serà trobar altres bens similars (per tant incrementar l'oferta de bens substitutius). En general, per al cas del patrimoni industrial podem dir que el origen del seu valor, en termes comparatius front a altres bens patrimonials, no pot fonamentar-se en aquests dos elements objectivables ja que el seu bon estat de conservació queda compensat precisament per la seua escassa història (en termes temporals).

Però els altres dos elements (singularitat i atributs artístics) resulten clarament d'un procés de construcció social no objectivable i que té a veure amb el discurs que envolta al bé patrimonial. Si pensem que la caracterització de l'art ha descansat, especialment a partir del Renaixement, en la creativitat, l'originalitat i el trencament dels motlles, és evident que la revalorització del patrimoni industrial té més a veure amb la seua singularitat que amb els atributs artístics ja que precisament la estètica industrial emfatitza la standarització, la serialització tant en els bens produïts com en els bens (edificis i utilitatge) necessaris per a la seua producció. Donada aquesta aparent feblesa de les "deixalles" industrials front als "dignes" bens patrimonials convencionals, les primeres experiències de recuperació museística del patrimoni industrial

explotaven un sentit de singularitat, poc elaborada, que té a veure amb el seu valor enginyeril o arquitectònic. Per tant el que era la singularitat artística es converteix ací en perícia arquitectònica o enginyeril. La bomba que subministrava l'aigua al West London i que conté la més gran "beam engine" del món¹, l'ascensor de barcos de Fontinetes que elevava en sols 20 minuts, i amb la única força de l'aigua, les barcases en un desnivell de 13 metres, un molí a *noseaón* que és el primer en incorporar..., etc...

En els últims temps però, els discursos que remarquen la singularitat del patrimoni industrial no fa tanta referència a les característiques físiques del patrimoni sinó al seu envoltament socio-econòmic i aquesta "reconversió" del concepte de singularitat també té una explicació des de l'anàlisi econòmic. La passes cap a models socials i econòmics post-industrials està convertint en relativament escassos els models de vida industrials i per tant incrementant el seu valor relatiu. La valorització del patrimoni industrial es fonamenta en la seua instrumentalització etnològica i antropològica per a comprendre la societat industrial (ja passada). Així la definició de patrimoni industrial serà aquells bens relacionats amb la producció industrial i que són testimoni i objecte d'estudi d'una època, (i nosaltres incloem "i d'un espai territorial") amb el valor afegit de que foren els grans protagonistes d'una gran revolució social i econòmica que va canviar el conjunt de la societat occidental (Casanelles, E. 1999).

Aquesta "doctrina" cal considerar-la incorporada, en el cas de patrimoni industrial, a la filosofia de protecció de la pròpia Unesco, que ja té declarades com a patrimoni mundial alguns exemples de patrimoni industrial². Pot ser significativa l'experiència de Crespi d'Adda, municipi a la província de Bèrgamo al Nord d'Itàlia que és el més important exemple de "factory town" a Itàlia ja siga pel perfecte estat de conservació com per l'exemplaritat del disseny urbanístic. Ciutat sommiada per Silvio Crespi a finals del S. XIX dins del marc de la filantropia paternalista empresarial³.

Sense arribar a aquestes pretensions, és evident que les característiques del patrimoni industrial de Sagunt podrien utilitzar tant l'element de singularitat enginyeril (tot i que són altres els especialistes en certificar el valor "tècnic" del forn nº 2 dissenyat per l'americà Frank C. Roberts o altres elements del seu patrimoni), però especialment l'avantatge competitiu que presenta Sagunt resideix en la forta implicació sociològica, econòmica, històrica, antropològica

¹ Kew Bridge Steam Museum de Londres, que està ubicat en un esplèndid edifici industrial dels S. XIX i que mostra variats enginys a vapor

² La primera declaració d'un conjunt industrial com a patrimoni de la humanitat va ser a 1994 per a la siderurgia "Alter Volklinge Hütte" en Alemanya

³ "Così Cristoforo Crespi, il fondatore. edificò i cosiddetti "palasòcc", ma fu con l'arrivo del figlio Silvio. educato in Inghilterra, che si fece un piano per l'intero villaggio. Il principio era di dotare tutti di una villetta, con giardino e orto, e di fornire i servizi necessari, dai bagni pubblici alla scuola, dalla chiesa al campo sportivo, dal dopolavoro al piccolo ospedale. E poi il teatro, lo spaccio alimentare, i vigili del fuoco, il lavatoio, il corpo bandistico, la colonia estiva, il corso di economia domestica... Il tutto retto dallo stesso Silvio Crespi, eccezionale figura di imprenditore e caparbio uomo politico. Lo schema urbanistico è semplice: lungo il fiume è la fabbrica con le sue altissime ciminiere e accanto la villa-castello dei proprietari. Le cassette operaie sono disposte su più strade parallele, a sud è un gruppo di ville più tarde, per gli impiegati e per i dirigenti".

del seu patrimoni amb la realitat integral del nucli del Port de Sagunt. De fet la consideració de que el Port de Sagunt és una "factory town" en moltes de les seues dimensions, determina aquest vincle. Preservar la constància física del seu patrimoni per tant implica acceptar i dignificar la seua història, també per què no, interioritzar els efectes externs negatius de la industrialització i posterior reconversió sobre un col·lectiu humà com són els ciutadans de Sagunt, i finalment significa aprofitar un avantatge competitiu d'origen històric, que pot bastir amb intel·ligència una sòlida estratègia per a guanyar el futur

A més hi ha altres elements al voltant dels quals es pot remarcar la singularitat del patrimoni industrial del port de Sagunt. Un d'ells i no el menys important, és la seua excepcionalitat territorial. En el conjunt del País Valencià, especialitzat històricament en la indústria lleugera, el cas de Sagunt presenta una raresa (i per tant museable com a tal) sols parcialment comparable amb algunes instal·lacions fabrils de la comarca de l'Alcoià. Aquest argument, a més, dimensiona cap a dalt el territori afectat, de forma que el patrimoni industrials no és sols el patrimoni de Sagunt sinó de tot el País Valencià i per tant també els costos de la seua preservació, des d'aquesta perspectiva, haurien de suportar-se pel conjunt de la societat valenciana.

Si ja han sobreexigit els elements que justifiquen la lògica (i la "normalitat") de la preservació haurem de seguir les petjades que ens porten a les implicacions socioeconòmiques d'aquesta decisió

El dilema social de la preservació

Una societat ha de decidir que conservar (i a quins recursos dedicar-li) i quins recursos dedicar a creació de nous bens. Es evident que no se pot "museitzar" tot temps i tot objecte passat com no se pot filmar en vídeo tota la vida perquè no tindriem temps per a veure-la. I això és un tradicional problema econòmic que implica decisions d'assignació, de eficiència i producció i, molt més importants de distribució i redistribució. Es tracta de decidir en un marc de recursos escassos quina quantitat dedicar a la preservació i quina dedicar a la creació de nous bens. Aquest dilema social ha de resoldre de la manera que es resolen les decisions en les democràcies representatives. Són els polítics, després del debat social corresponent, els que deuen determinar les prioritats en funció de les veus dels seus representats. El que sempre hi ha que tindre en compte que la preservació té un "cost d'oportunitat" que hi ha que considerar en una visió estàtica del concepte de preservació; una preservació en sentit pur, de manera que conservem els bens, sense fer us d'ells, per a les generacions futures (Rausell, P. 1999). Així per al cas de Sagunt hi haurà que considerar que el cost de la preservació del seu patrimoni industrial pot significar (per exemple) que no dedicarà eixos recursos a muntar una parc temàtic sobre els romans, o donar-li dimensió internacional al Sagunt a Escena o (un altre exemple) per a finançar un programa de recolzament per a joves realitzadors de videoproduccions. Les decisions socials han de ser responsables

i s'ha de introduir en el debat a què estem renunciant amb una estratègia de preservació.

Partint d'aquesta premissa que no es pot obviar, però, no ens podem quedar en aquesta perspectiva miope. Hi ha que considerar que la preservació té una component dinàmica. Preservar significar no sols conservar sinó que implica atorgar nous usos socials als bens i als espais protegits de la desaparició. Una estratègia de preservació integral, intel·ligent i des d'un panorama complet, s'ha de considerar no com un cost sinó com una inversió social que pot atorgar valor a molts altres recursos no directament lligats als recursos patrimonials. Així resultaria totalment realitzable una model d'utilització del patrimoni que implicara la projecció internacional de Sagunt a Escena o que continguera un espai-taller per a la pràctica de videoproduccions

S'enfrontem consegüentment a dues decisions a) quin patrimoni té el valor per a ésser conservat (i per què), b) com reutilitzar el patrimoni conservat. Les primeres fases d'ambdues decisions tenen molt poc a veure amb qüestions o estudis tècnics i molt amb processos socials i articulacions de voluntats polítiques. Responsabilitat, corresponsabilitat, imaginació (i també, en segon ordre, cert rigor i habilitat tècnica) són els ingredients mínims per a maximitzar la rendibilitat social d'un projecte d'aquest tipus.

El rerafons d'aquests quin?, per què? i com? es situa en un altra qüestió clau; per a qui?. I aci la resposta es clara; si el passat industrial de Sagunt explica el model social de l'actual Port de Sagunt, és de lògica (amb certa pretensió de justícia històrica) que els vestigis d'aquell passat serveixen de model de vertebració futura per al conjunt del poble de Sagunt

Patrimoni Industrial de Sagunt: Bé d'Interès Cultural

L'opció estratègica, entre altres possibles, de la plataforma cívica en defensa La Gerència, ha estat per tractar de protegir el patrimoni industrial per la via de la declaració de BIC (bé d'interès cultural). En sentit tècnic, aquesta opció implica que una autoritat pública (en aquest cas el Govern Autòmic) determine si el conjunt de immobles (i el que és més important la trama narrativa que els envolta) responen a algunes característiques de *bé públic* i per tant s'hi poden posar alguns "peròs"⁴ al sacrosant principi de respecte a la propietat privada que sustenta el nostre victoriós i eficient sistema capitalista mundial. Així les decisions sobre el futur del conjunt dependrien no sols de la voluntat dels seus propietaris (que actuen en defensa del seus interessos - legítims?- privats) sinó també de la voluntat del poder polític com a expressió i representació dels interessos col·lectius. Els arguments tècnics i socials són tan contundents respecte a que el conjunt de La Gerència és un *bé d'interès cultural*, que sembla una mica kafkià la lentitud del procés, les reserves i les

⁴ Tot i que "la figura de BIC no implique directament el traspàs a titularitat pública". *Grao. N° 2. Junio 1998, pàg 18*

indecisions. Les potencialitats dels usos socials del conjunt de la Gerència són molts (i no i han aproximacions tècniques a la qüestió sinó que han de dependre del debat social) i tenen molt a veure amb l'imbricació de l'espai en el casc urbà del Port de Sagunt. Serveis socials, serveis sanitaris, serveis recreatius i d'oci o inclús instal·lar allà les dependències del servei de bombers i policia, serien algunes de les possibles maneres de reutilitzar i per tant preservar el patrimoni industrial del Port de Sagunt.

Que el passat industrial és museable i socialment rendible ho mostren les múltiples experiències arran del món. Començant pel bressol de la Revolució Industrial, Gran Bretanya que conté més de 90⁵ museus basats en elements de patrimoni industrial fins a arribar a Austràlia, Canadà i Estats Units i la majoria dels països del Sud d'Amèrica Llatina. L'impacte sobre el territori depèn en cadascú dels casos de l'envergadura del projecte i de la perícia en la seua execució. A l'Estat Espanyol hi ha algunes experiències com el Museu Maquina-Herramienta de Elgoibar, la ruta industrial de Catalunya, el Museu de Ciència i Tècnica de Terrasa, el museu de la Miniera y de la Industria, en El Entegro (Asturias) (amb 80.000 visitants en els primers vuit mesos), l'experiència de Riotinto en Huelva (per altra banda molt semblant al cas de Port de Sagunt) ubicades naturalment a aquelles regions amb tradició industrial. Es tracta però d'un moviment incipient que cada vegada té més cobertura acadèmica i teòrica.

Però on volíem arribar és a l'última paraula del mecanisme fet servir per a aconseguir la preservació; *cultural*. Incorporant-nos a la dimensió dinàmica del procés de preservació, aquesta paraula ens apunta a que una de les possibles formes de reutilització del patrimoni industrial del Port de Sagunt es construeixi al voltant de la creació, producció, distribució i consum de bens i serveis culturals, no limitats als elements del museu sinó amb una visió més ampla i oberta. La cultura com a opció possible pot tenir molts avantatges i els seus impactes sobre el territori considerables.

Cultura i territori. L'impacte econòmic de la cultura.

L'anàlisi social en general i l'econòmic en particular han de anar fixant la seva atenció, cada vegada més, sobre els bens i serveis simbòlics (entre els quals s'hi inclou la cultura) fronts als bens físics, perquè els primers són els que defineixen les possibilitats de desenvolupament a llarg termini i l'assoliment de nivells de competitivitat adients dins del marc de la nova societat globalitzada de la informació. Però en aquest procés de mundialització i en el disseny de la nova societat de la informació, la cultura no és sols rellevant per les seues implicacions econòmiques, sinó que la cultura constitueix també, un dels mitjans per a millorar la qualitat de vida individual i socialment. Tanmateix, la cultura és un àncora efectiva i reconfortant en un món agressivament globalitzat i poc sensible a les demandes dels seus ciutadans. La cultura esdevé

⁵ En termes alfabètics *Aberdeen/Westhill: Garlogie Mill Power House Museum Barnsley: Worsborough Mill Bath Industrial Heritage Center Bath Stone quarry* fins a *Grand Western Horseboat Company Ton Leonard Mining museum Tunbridge Wells: Bartley Mill Ventnor: Blackgang Sawmill and St. Catherines Quay Wales: Ffestiniog Railway Welshpool, Welshpool & Llanfair Light Railway Wisemore: Walsall Leather Museum Yorkshire mining museum*

per tant una variable estratègica que requereix una atenció creixent i especial per part de les Ciències Socials.

. Si en parlem en termes comparatius amb altres activitats productives, i els ciutadans de Sagunt poden fer-ho, la cultura com sector econòmic té, front a altres sector productius alguns avantatges a considerar; pot incorporar valor afegit a altres branques productives, pot tenir importants efectes arrossegament _per exemple sobre el sector turístic, és intensiva en treball, no és habitualment depredadora del seu medi i és un sector de demanda creixent. El Camp de Morvedre en general té altres vectors de creixement i desenvolupament, tal i com queden explícits al seu "Plà Estratègic", vinculats a processos de refermament industrial i aprofitament del Port. Certa orientació cap a l'especialització cultural podria diversificar aquesta estructura i per tant dotar de majors graus de llibertat als processos de canvi.

També la cultura és un sector econòmic. Els estudis "d'impacte econòmic han permès capgirar aquesta relació [entre economia i cultura] i mostrar (i mesurar) què podia fer la cultura per l'economia. Han evidenciat que les activitats culturals poden contribuir a l'economia (local, regional o estatal) en tres sentits: En primer lloc, perquè les activitats culturals són, també, activitats econòmiques (que aporten valor afegit, que generen ocupació..). En segon lloc, perquè aquestes activitats poden afavorir les decisions de localització en el territori considerat d'altres activitats econòmiques o de professionals qualificats. I en tercer lloc, en certs casos, pel seu efecte polaritzador sobre altres activitats (via l'efecte proveïdor), molt especialment en el cas de les anomenades "indústries culturals" (Baró, E., Bonet, Ll., 1997)

Encara que amb una aproximació al concepte limitada, la creació, producció, distribució consum i conservació de formes simbòliques pot constituir un element bàsic en la configuració dels sistemes econòmics territorials. La recent experiència el impacte del museu Guggenheim a la ciutat de Bilbao simbolitza l'extrem més exagerat d'aquesta potencialitat, però hi ha també altre experiències més modestes i centrades concretament en activitats vinculades a recursos patrimonials industrials que mostren que es tracta d'una estratègia plausible. Però la dimensió estrictament econòmica de la cultura no és l'únic element a considerar

No oblidem que el que volem preservar al Port de Sagunt no és sols un conjunt més o menys important de bens immobles, sinó que el que es planteja é atorgar-li funcionalitat (emotiva, vital, que reforçe l'autoestima, el sentit de pertinença, però que també genere renda, ocupació i determine l'especialització productiva) a un recurs discursiu que explica el passat – i per tant el present– d'una ciutat. Si entenem cultura com a conjunt de formes simbòliques que envolten i articulen la configuració de grups socials, resulta ben cert que la cultura no sols és un element que es superposa a un territori, sinó que és eixe mateix conjunt de elements simbòlics el que determina les dimensions i les característiques del territori. Així, arribant a l'extrem, podríem definir el territori com el espai físic o virtual que s'articula al voltant d'un seguit de formes simbòliques compartides. La cultura, com a sistema compartit de creences, valors i pràctiques té una dimensió territorial clara. El territori, com a marc de

vida, definidor de relacions múltiples dels homes amb si mateixa, i amb el marc ecològic en la concepció de la seua forma quotidiana, és un concepte humanista suficientment ampli per a permetre'ns reflexionar sobre el sistema urbà, les ciutats, l'hàbitat etc. La concepció territorial, per altra banda ens allunya tant de concepcions individualistes com de interpretacions materialistes de subjectes socials aïllats dels seus referents físics. El territori conté els recursos, però la novetat ara, està en el fet de que les recursos no són matèria dependent de l'atzar sinó que la percepció del seu caràcter dinàmic i integrat a l'espai confereix al territori una nova substancialitat. El territori esdevé, especialment a l'àmbit de la cultura, i per dret propi, en subjecte principal de l'anàlisi

També, quan parlem de cultura estem tractant de sistemes de transmissió de formes simbòliques que afecten i tenen que veure amb processos d'aprenentatge i canvi. Així sembla raonable que el desenvolupament de xarxes culturals facilita la configuració de espais econòmics i socials sensibles als processos d'innovació⁶ productiva i canvi social, es a dir facilita les dinàmiques d'adaptació als entorns canviants.

Finalment hi ha que considerar que la pràctica cultural dels individus és una peça, cada volta més important, en la composició dels nivells de qualitat de vida individual i col·lectiva. El consum cultural, entès en sentit ampli i a nivell individual dona resposta a certes demandes de satisfacció emotiva, de sacsejar el sentit que va més enllà de la simple utilització del temps d'oci i que té que veure amb el desenvolupament integral dels individus, materialitzant la seua sensibilitat, la seua capacitat creativa i comunicativa. Inclús aquesta aproximació "individualista" sobre el benefici de la cultura pot tenir una lectura sobre el argument del benestar col·lectiu, ja que, els medis amb accessibilitat a bens i serveis culturals esdevenen en territoris atractius que compten amb elements estratègics per a justificar decisions de localització productiva.

Amb aquestes consideracions no volem donar la impressió de que responsabilitzem únicament als sectors culturals com a elements essencials dels processos de desenvolupament territorial. La realitat social resulta, per fortuna, molt més complexa, i a l'entramat d'interdependències juguen moltes més variables que van des de la configuració dels espais físics, a les dinàmiques històriques, per parlar-ne de les més generals, fins a processos atzarosos⁷ o de liderat individuals, que expliquen models d'especialització territorial i formes d'inscripció en espais econòmics de majors dimensions. Però el que sí resulta raonable defensar, és que no sols els sectors culturals tenen capacitat d'arrossegament per a generar, facilitar, acompanyar o propiciar dinàmiques de desenvolupament territorial, sinó que a més, un entramat compartit, consensual de pràctiques culturals redueix els nivells i les potencialitats del

⁶ En termes teòrics aquesta és l'aproximació des del concepte de "innovative milieu" desenvolupat per l'economia regional

⁷ Com podria considerar-se la decisió d'En Ramón de la Sota, per a ubicar contra tota lògica econòmica, la eixida del mineral de Ojos Negros a Sagunt (Costa, J et al., 1995)

disens i per tant facilita l'articulació harmònica dels grups socials a tots el àmbits.

El paper i la posició de la cultura en cadascun d'aquest tres nivells; cultura com a element catalitzador de comportaments harmònics i integrats a tots el àmbits, cultura com a element de dinamisme econòmic i cultura com a ingredient essencial en la recepta de la qualitat de vida, és a més, creixent al llarg del temps i atorga cada vegada més "valor afegit social" als espais. Es per tot això que destinar esforços per a repensar les opcions i recursos que cada col·lectiu social compta en aquesta línia no ha de resultar un bajanada marginal i prescindible, sinó més bé un exercici necessari i estratègic en la definició i construcció de models estables de convivència ciutadana al mateix temps que ens situem en entorns econòmicament competitius, globalitzats, canviants i socialment complexos.

Sagunt també mostra un entorn competitiu en el marc de la cultura en el àmbit de les jerarquies urbanes del País Valencià, configurant un "sistema cultural dinàmic i de tercer ordre" amb un potencial de demanda alt, una capacitat d'atracció dels municipis del voltant i ja amb una dotació notable de infraestructures culturals.(Carrasco 1999)

Els recursos amb els que compta el Port de Sagunt per a aprofitar la reutilització dels seu patrimoni en l'òrbita de la cultura són de tal magnitud i els impactes tant clars que mostren la feblesa d'altres experiències al nostre País, d'inversions milionàries com la Ciutat de l'Art i la Ciència a València, La Ciudad de la Luz a Alacant, Terra Mítica a Benidorm, la futura Ciutat del Cinema (s'ubique aquesta on s'ubique) on s'han de crear i construir (inventar?), des de zero, tot el substrat narratiu per a donar-li sentit a aquestos contenidors culturals i recreatius.

El Sagunt industrial compta amb quasi 100 anys d'Història, la certesa d'haver estat protagonista de d'un fascinant període (amb totes les seues contradiccions) de producció industrial que va acabant-se, la memòria col·lectiva de tot un poble, l'episodi traumàtic de la seua reconversió, consens polític, una forta i dinàmica demanda ciutadana...i tot això ho pot rendibilitzar econòmic i socialment en un conjunt d'immobles singulars que es troben al bell mig de la ciutat... A més Port de Sagunt es troba en un espai accessible des l'àrea metropolitana de València amb més d'un milió i mig de habitants...

Per què és sempre tan difícil en aquest país prendre decisions que semblen òbvies?

A mena de conclusió.

Una visió de la Història del moviment cívic "Gerència Pública" transmeteix la idea que el consens social al voltant del patrimoni industrial de Sagunt és de suficient envergadura i calat per a no perdre el temps en moltes divagacions tècniques o suposades fonamentacions teòriques. És evident que per al poble de Sagunt el procés de construcció social del valor del seu patrimoni és ja un fet consolidat i aquesta dada s'hauria de recollir en l'articulació de la resposta política als problemes jurídics menors sobre els drets de la propietat o els interessos d'Aceralia. Aquesta última, a més, hauria d'estar agraïda a la revalorització que han gaudit els seus bens, que en valor comptable a penes superaven els 200 milions de pessetes, per la pròpia acció ciutadana i que els permet a hores d'ara de posseir una millor posició per a negociar les compensacions.

L'evidència indiscutible de que el futur urbanístic (i per tant probablement també econòmic, i social) del Port de Sagunt, dependrà de la utilització del triangle del conjunt de la Gerència (independentment del seu contingut patrimonial), inserit al mig del nucli urbà, confereix, per les externalitats que generarà, a aquest conjunt el caràcter inequívoc de bé públic.

Sembla que les característiques patrimoni de Sagunt justifiquen la seua protecció. El casino, l'economat, la pròpia gerència i la ciutat jardí, com a elements centrals, però també el mercat, les dotacions educatives, l'estadi, el sanatori i els grups de vivendes obreres contenen les suficients singularitats arquitectòniques i comparteixen el substrat narratiu de la història de Sagunt, que paga la pena la seua protecció. Utilitzant un terme emprat d'altres texts i altres autors, però que està de moda a la indústria de la cultura i el oci, sense dubte el Port de Sagunt és ja essencialment un "espai temàtic" sobre la història industrial. La patrimonialització del conjunt té una dimensió que supera el marc estrictament local, i el patrimoni industrial de Sagunt ha de ser un recurs de tots els valencians

A més, les característiques que posseeixen el immobles com a receptacles possibiliten que els seus usos presenten un ventall ample d'alternatives. La reutilització imaginativa d'aquest conjunt en l'òrbita de la cultura pot presentar pels seus efectes territorials uns avantatges dignes de tenir en compte. La fórmula més obvia (però no necessàriament la més adient o encertada) passaria per constituir un ambiciós nucli museístic (molt més ambició que el raquític projecte actual) que structure el substrat narratiu del projecte (explicar passat i present) i envoltar-lo de propostes lligades al món de la formació, creació, producció, distribució de la cultura que vagen molt més enllà d'aquest nucli (dissenyar el futur). Les propostes poden ser moltes, tantes com les nostres imaginacions generen; centre de formació de animació audiovisual, seu de la associació Internacional d'Arqueologia Industrial, Centre de producció de material didàctic amb noves tecnologies, tallers de producció i muntatge musical o de escultures en ferro, centre d'estudis sobre.....

La resposta no és sols tècnica i ha de sortir d'un debat social, transparent i amb la participació de tots els agents implicats. Des del nostre punt de vista varies vessants s'haurien de cobrir; a) buscar nínxols d'especialització competitiu a nivell internacional que possibilitaren una projecció exterior b) lligar de forma imaginativa les activitats amb el passat industrial de Sagunt c) Pujar-se a la ona de les noves tecnologies que estan revolucionant el mode de creació, producció, distribució de les formes simbòliques, d) Connectar amb els centres de producció de coneixement (les Universitats), i e) tractar de maximitzar i fixar a llarg termini els impactes econòmics i socials sobre el territori.

No és tasca fàcil però sí plausible. El dinamisme històric, la imaginació mostrada, la cohesió i l'eficàcia del moviment ciutadà apunta el fet de que comptem no sols amb els recursos narratius, físics i polítics sinó també amb un capital humà conscient del que s'estem jugant i capaç de participar amb eficiència en el disseny del seu propi futur.

València 10 de Desembre de 1999

Referències bibliogràfiques.

Ajuntament de Sagunt (1995): *Pla estratègic. Sagunt. Camp de Morvedre*. Edit Ajuntament de Sagunt. Sagunt

Baró, E, Bonet. Ll. (1997). Els problemes d'avaluació de l'impacte econòmic de la despesa cultural. *Revista Econòmica de Catalunya*. num 31.

Carrasco, Salvador(1999): *Análisis Factorial Aplicado a Indicadores Socioculturales de la Comunidad Valenciana. Estructura, Tipología y Potencialidad de los Municipios*. Tesis Doctoral, Departamento d'Economia Aplicada. Universitat de València

Casanelles Rahola, Eusebi (1999): Recuperación y uso del patrimonio industrial. En <http://www.civila.com/uruguay/rionegro/Publicaciones/Eusebi.htm>.

Costa Sanz, et al. (1995): *Guía-Itinerari Arqueològic-Industrial de Port de Sagunt*. Edit. Fundació Municipal de Cultura. Sagunt.

Rausell, Pau (1999): *Políticas y Sectores Culturales en la Comunidad Valenciana*. Edit Tirant. València

Schuster, J. Mark, Moncheaux, J., Riley A. (eds): *Preserving the build heritage. Tools for Implementations*. University Press. New England.